

СТАНОВЛЕННЯ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТЕАТРІ.

Сучасне сценічне мовлення є результатом досить тривалого розвитку слова в українському театрі.

Першим в історії українського театру теоретично узагальнити закони словесної дії, її нормативності спробував П.К. Саксаганський. У своїх працях, присвячених мистецтву актора і режисера він зазначав: «Чіткість вимови – важлива річ, коли автор чітко вимовляє на сцені то ні одне слово не пропадає для публіки і між ним та глядачами ніколи не припиняється близький контакт». Досить багато уваги приділяв сценічній мові актора К.С. Станіславський. «Уміти просто і красиво говорити ціла наука, в якій мають бути свої закони»

На перших етапах становлення українського театру існувала проблема утвердження української літературної мови як основного засобу втілення драматургічного матеріалу.

У двадцятих роках XIX століття у російських водевілях «Казак – стихотворец» О.О. Шаховського (1812 р.), «Удача о неудачи» П.М. Семенова (1817 р .) та ін. з'явилися українські мовні партії окремих персонажів.

Проблеми українського мовного мистецтва особливо гостро відчувалися у постановках малоросійських опер «Наталка Полтавка» та «Москаль чарівник» І.П. Котляревського, здійснених у 1819 році у Полтавському театрі.

І.П. Котляревським вперше створив єдиний мовний фон у якісному драматургічному матеріалі, вперше наділив персонажів істиною народною, побутовою, розмовною мовою, що стала основним засобом створення сценічних образів, розкрила народні характери, внутрішній світ, мудрість та духовність простого народу. Це була мовна реформа, новаторські принципи якої були результатом самовідданої роботи.

М.С. Щепкін, досконало володіючи українською мовою, першим з 1816 по 1823 показав українські персонажі достовірно і правдиво, використовуючи добірну українську мову у ролях своїх персонажів: сільського парубка Грицька у виставі «Казак-стихотворец», Угара в одноактній комедії О.О. Корсакова «Марфа и Угар, или Лакейская война» та вчителя-українця в одноактній комедії М.Р. Судовщикова «Опыт искусства». Але справжнім тріумфом сценічної

української мови М.С. Щепкіна були ролі Макогоненка в «Наталці Полтавці» та Михайла Чупруна в «Москалі-чарівнику» І.П. Котляревського. Заслуга М.С. Щепкіна в тому, що він перший популяризував літературне українське слово на сцені не тільки українського театру, а й російських. С.Т. Аксаков писав «Щепкін переніс на російську сцену малоросійську народність з її гумором, комізмом. До нього ми бачили в театрі тільки грубі фарси і карикатури на співучу, поетичну Малоросію.»

Норми української сценічної мови, започатковані М.С. Щепкіним, втілювались у мовне мистецтво театру, шліфувались практичною діяльністю багатьох українських акторів.

На розвиток нового реалістичного підходу до української сценічної мови мала вплив і драматургія Г.Ф. Квітки-Основ'яненка. Перша україномовна п'єса драматурга – «Малоросійська опера Сватання» - пізніше в театрі отримала назву «Сватання на Гончарівці»(1835 р.). Популярність п'єси в першу чергу зобов'язана мовній своєрідності. Різноманітні елементи усної народної творчості були логічно вмотивовані в характерах персонажів, а українська мова дала змогу виписати правдиві, живі діалоги. Важливою проблемою для Г.Ф. Квітки-Основ'яненка була культура мови. Усвідомлюючи, що мова художньої літератури, зокрема драматичних творів, впливає на мовну культуру в театрі, він вивчав природу художнього слова, виступав проти тучності, нарочитості, зловживання іноземними та діалектними словами.

Перші літературні твори Т.Г. Шевченка для українського театру були явищем знаменним. І хоча він написав тільки одну п'єсу «Назар Стодоля» (1843 р.) та один акт віршованої драми «Никита Гайдай» (1841 р.), їх реалістична спрямованість набула слави і у російському театрі. А за поетичними творами Т.Г. Шевченка було створено понад двадцять інсценізацій. В їх основі – життєва правда, простота та достовірність. Поетична та драматургічна діяльність Т.Г. Шевченка сприяли подальшому розвитку української літературної мови, а ідейно-художні принципи були тією основою, на якій народжувався український класичний театр та його драматургія.

Нова епоха в історії української театральної культури почалася з 1881 року.

Саме тоді офіційно були дозволені п'єси українською мовою. Театральні трупі того часу в основному були польсько-російсько-українські. Низька культура сценічної мови була результатом невисокої якості літературного, драматургічного матеріалу, обмеженого як у мовному так і в ідейному відношенні. Від цього художній рівень вистав теж був низький. Питання культури сценічної мови, дикції, голосу, інтонації навіть не згадувалися в театральній критиці

Вирішення цих проблем почалося насамперед з появою новітньої драматургії, представлені іменами М.Л. Кропивницького, М.П. Старицького, І.К. Карпенка-Карого, які і нині вважаються фундаторами українського класичного театру.

М.Л. Кропивницький, протягом усього свого життя ретельно працював над мовою своїх творів: удосконалював стиль, скорочував тексти, міняв слова, фрази, роблячи їх більш колоритними. У своїй статті «Итоги за тридцать пять лет» він писав: «Пора зрівняти українське слово в усіх правах зі словом російським, тому що тільки рідна мова в театрі, літературі, церкві і в школі, не обмежена цензурним доглядом, надасть можливості застосувати пригноблені сили з користі успіхом для блага рідної Батьківщини.».

М.П. Старицький виступав із певною концепцією утвердження на сцені української літературної мови. При цьому драматург вказував на характер вимови деяких слів та фраз, їхню інтонаційну та емоційну забарвленість.

І.К. Карпенко-Карий як художник-реаліст, що глибоко знав життя народу та закони театру, наповнив сценічне слово новим змістом, підняв його до громадянського звучання. Багато працював драматург над мовою своїх творів – старанно шліфував, без жалю викреслював недійовий текст, поглиблював змістовну значимість слова. Тому його драматургії притаманна насиченість глибокою думкою, логічна мовна послідовність, виняткова дійовість слова.

Разом з розвитком української драматургії зростав і професіональний рівень акторів, насамперед їх мовна майстерність. Визначний період в історії української сценічної мови пов'язаний з іменами акторів-корифеїв М.К. Заньковецької, М.К. Садовського, П.К. Саксаганського. Глибоке знання

народного побуту, вміле використання мелодики, інтонаційного багатства допомагало їм нормувати літературну мову на сцені.

Не змінив своїх традицій щодо культури сценічної мови український театр 20 – 30 років ХХ століття. Незважаючи на складний процес формування нового сценічного мистецтва, майстри сцени Г.П. Юра, В.С. Василько, Б.В. Романицький та інші цілеспрямовано йшли до утвердження професіональної театральної культури, зокрема культури слова. Саме в цей час величезне значення мала творча практика, режисерська і педагогічна діяльність Леся Курбаса. І хоча робота над словом велася поряд із пошуками нових форм сучасного театру, сценічна мова ніколи не відсувалася на другий план. Робочий день у театрі Леся Курбаса «Березіль» починався з тренажу для всіх акторів. Основне місце в ньому займали вправи з техніки мови, художнього читання. В подальшому мистецтво сценічного слова видатних акторів українського театру Н.М. Ужвій, І.О. Мар'яненко, А.М. Бучми, драматургів М.Г. Куліша, В.К. Винниченка, О.Ф. Коломійця та ін. сприяло підвищенню сценічної мовної майстерності та професіоналізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саксаганський П.К. Думки про театр / П.К. Саксаганський – К., – 1955, – С.129
2. Станіславський К.С. Собр. соч. в 8 т./ К.С. Станіславський – М., – 1954, – Т.1 – С.368
3. Аксаков С.Т. Собр. Соч. в 4 т. – М.,1956, – Т.3. – С. 618 – 619.
4. Кропивницький М.Л. Твори у 6 т./ М.Л. Кропивницький – К., 1960. – С. 100